**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**
**КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

**ШТЕФЮК ВАЛЕРІЯ ДМИТРІВНА**

УДК 008:[792.071.2:7.091.2]:792.03'06(043.3)

# ІНТЕРКУЛЬТУРНІСТЬ АКТОРСЬКОГО ТРЕНІНГУ В СУЧАСНОМУ ТЕАТРАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ

**26.00.01 – теорія та історія культури**

**Автореферат**
**дисертації на здобуття наукового ступеня**
**кандидата мистецтвознавства**

**Київ – 2022**

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерства освіти і науки України.

**Науковий керівник:** кандидат педагогічних наук, професор
**Гусакова Ніна Миколаївна,**
Київський національний університет культури і мистецтв, доцент кафедри режисури та майстерності актора

**Офіційні опоненти:** доктор мистецтвознавства, професор
**Веселовська Ганна Іванівна,**
Національна академія мистецтв України,
завідувач відділу театрознавства
Інституту проблем сучасного мистецтва

кандидат мистецтвознавства
**Сорока Іван Іванович,**
Приватний вищий навчальний заклад «Київський університет культури»,
старший викладач кафедри мистецтв

Захист відбудеться 20 січня 2023 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському національному університеті культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Євгена Коновальця, 36.

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Євгена Коновальця, 36.

Автореферат розіслано 20 грудня 2022 р.

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Обґрунтування вибору теми дослідження.** Сучасне українське театральне мистецтво, інтегруючись у світовий театральний простір, зазнає впливу провідних тенденцій його розвитку, зокрема пов'язаних з феноменом інтеркультурності в театральному мистецтві. Це привертає увагу мистецтво- й театрознавців, актуалізуючи питання інтеркультурного полілогу в театрі і методик підготовки актора. Так, спираючись на творчість Е. Барби, П. Брука, Є. Гротовського, В. Мейєрхольда та ін., теоретичні і практичні аспекти формування й розвитку західного інтеркультурного театру всебічно розглядають П. Паві, М. Тіан, Р. Бхаруча, Дж. Р. Браун, Ф. Заріллі, Т. Макалістер-Віль, Г. Одом і Д. Каламонері. Серед українських дослідників різні аспекти підготовки сучасного актора досліджують С. Черкаський, С. Гордєєв, Ю. Старостін, Н. Давіташвілі і М. Юдова, А. Коленко, В. Павловський, І. Іващенко, В. Стрельчук, О. Хлистун та ін. Утім, особливості інтеркультурності акторського тренінгу, специфіка і перспективи його впровадження в закладах вищої мистецької освіти України залишаються мало дослідженими.

Інтеркультурність сучасного акторського тренінгу, як синтезу східних і західних традиційних методів підготовки актора, тілесних і ментальних практик, потребує ґрунтовного теоретичного осмислення, адже українські режисери, прагнучи збагатити сценічну лексику театру, звертаються до світового досвіду формування акторської майстерності виконавців, зокрема й до інтеркультурних акторських практик. Крім того, не втрачає актуальності й потреба модернізувати українську театральну педагогіку, зокрема й шляхом залучення новітніх методик і провідних інтеркультурних акторських тренінгів, адже в українських закладах вищої мистецької освіти підготовку актора здійснюють переважно за традиційними методиками, а нові тренінги, поширені у практиці більшості театрів світу, студенти опрацьовують зазвичай самостійно. Це актуалізує необхідність оновлення і збагачення навчального процесу матеріалами про сучасний інтеркультурний театр, про інтеркультурні акторські методики, а головне – про перспективи їх застосування в українській театральній школі.

Отже, актуальність теми дослідження – «Інтеркультурність акторського тренінгу в сучасному театральному мистецтві» – зумовлена необхідністю теоретично обґрунтувати сутність цього феномена як сукупності театральних, тілесних і ментальних практик, поширених в методиках підготовки актора провідними театральними режисерами XX століття, а також виявити перспективи впровадження новітніх методів і методик в закладах вищої мистецької освіти України.

**Мета дослідження** – розкрити особливості інтеркультурності акторського тренінгу, специфіку і перспективи його впровадження у закладах вищої мистецької освіти України.

Для досягнення цієї мети визначено такі **завдання**:

– обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження інтеркультурності акторського тренінгу;

– уточнити понятійно-категоріальний апарат;

– розглянути акторський тренінг як інтеркультурний синтез театральних тілесних і ментальних практик;

– виявити специфіку інтерпретації традиційних східних практик в європейських акторських тренінгах;

– розкрити вплив західного театру на розвиток східного акторського тренінгу;

– охарактеризувати сучасні інтеркультурні методи підготовки актора: тіло та голос в закодованих засобах виразності;

– розглянути інтеркультурний полілог акторського тренінгу у світовому театрі кінця XX – перших десятиліть XXI століть;

– визначити перспективи впровадження сучасних методик акторського тренінгу у закладах вищої мистецької освіти в Україні.

*Об'єкт дослідження* – акторська майстерність як феномен театрального мистецтва.

*Предмет дослідження* – інтеркультурні практики підготовки сучасного актора.

**Методи дослідження.** Специфіка теми дисертації передбачає її міждисциплінарне дослідження відповідно до комплексного підходу, зокрема застосування таких методів наукового дослідження: *аналітичного* – для опрацювання наукової літератури, фото- й відеоматеріалів; *історико-культурного* – для розкриття інтеркультурних засад акторського тренінгу в ретроспективі, процесу інтеркультурності відповідно до культурних, політичних, історичних, економічних та художньо-естетичних особливостей премодернізму, модернізму та постмодернізму; *типологічного* – для характеристики тренінгів Є. Гротовського, Е. Барби, П. Брука та ін.; *інтерпретологічного* та *компаративного аналізу* – для виявлення спільного й відмінного в інтерпретації європейськими режисерами східних театральних, тілесних і ментальних практик, а також для порівняння механізмів переміщення в інтеркультурному акторському тренінгу; системного *аналізу й синтезу* – для визначення інтеркультурності акторського тренінгу як складного й багатоаспектного феномена в театральному мистецтва XX–XXI століть. Завдяки інтеркультурному підходу охарактеризовано східні й західні культурні практики, їх взаємодію і взаємопроникнення у процесі акторського тренінгу, розкрито інтеграцію впливів різних культур в межах одного акторського тренінгу.

**Джерельну базу** дослідження становлять акторські тренінги Є. Гротовського, Е. Барби, П. Брука, Тадаші Сузукі, Ф. Заріллі, Т. Маккалістер-Віел та ін.

**Наукова новизна одержаних результатів дослідження** полягає в тому, що у дисертації:

*вперше:*

– досліджено інтеркультурний акторський тренінг як синтез театральних тілесних і ментальних практик;

– розкрито специфіку інтерпретації традиційних східних практик в європейських акторських тренінгах, а також вплив західного театру на розвиток східного акторського тренінгу;

– охарактеризовано інтеркультурний полілог акторського тренінгу у світовому театрі кінця XX – перших десятиліть XXI століть;

– визначено перспективи впровадження сучасних методик акторського тренінгу у закладах вищої мистецької освіти в Україні;

*уточнено та доповнено:*

– зміст понять «акторський тренінг», «інтеркультуризація», «інтеркультурні засади акторського тренінгу»;

*набули подальшого розвитку:*

– питання, пов'язані з інтеркультурним театром та сучасними практиками підготовки актора.

**Практичне значення одержаних результатів дослідження** полягає в тому, що основні положення, висновки та рекомендації можуть бути застосовані у сфері театральної педагогіки, щоб піднести на якісно інший рівень підготовку майбутніх акторів і режисерів театру й кіно. Матеріали дослідження нададуть можливість: збагатити лекційні курси з теорії й історії українського і світового театрального мистецтва; підготувати мистецтвознавчі й культурологічні спецкурси, навчально-методичні посібники; оновити навчальні програми з майстерності актора і режисера; переосмислити процес підготовки актора з урахуванням концепції інтеркультурності; впровадити в навчальний процес інтеркультурні акторські тренінги, що сприятиме піднесенню професійного рівня нового покоління діячів українського театрального мистецтва.

**Особистий внесок здобувача.** Дисертаційна робота – це самостійно виконане дослідження, в якому вперше у вітчизняному мистецтвознавстві комплексно розглянуто й проаналізовано інтеркультурність акторського тренінгу в контексті розвитку театрального мистецтва кінця XX – перших десятиліть XXI століть. Теоретичні й методологічні положення і висновки є результатом авторського дослідження. Усі публікації автора з теми дисертації – одноосібні.

**Апробація матеріалів дослідження.** Основні положення й результати дослідження виголошені в доповідях на науково-практичних конференціях: III Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах: позиціонування і реалії» Київ, 21-22 березня 2018 р., (опубліковано тези); I Всеукраїнській науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів і магістрантів «Сценічне мистецтво у світовому культурному просторі XXI століття» Київ, 19 квітня 2019 р., (опубліковано тези); II Всеукраїнській науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів і магістрантів «Сценічне мистецтво: творчі надбання та інноваційні процеси» Київ, 23 квітня 2020 р., (опубліковано тези); Всеукраїнській науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів і магістрантів «Сценічне мистецтво: домінуючі проблеми художньо-творчих процесів» Київ, 22 квітня 2021 р., (опубліковано

тези); IV Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Культура і мистецтво: сучасний науковий вимір» Київ, 4–5 листопада 2021 р., (опубліковано тези).

**Публікації.** Основні положення та висновки дисертації викладено в 11-ти наукових працях, серед яких: п'ять статей опубліковані в наукових фахових виданнях України, одна стаття включена до міжнародних науково-метричних баз, п'ять праць апробаційного характеру.

**Структура та обсяг дисертації** і логіка викладу матеріалу зумовлена специфікою теми, метою і завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (212 позицій) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 196 сторінок, з них 157– основного тексту.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано наукову проблему, мету і завдання, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, наведено інформацію про апробацію, публікації, структуру й обсяг дисертації.

**Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження інтеркультурності акторського тренінгу»** містить два підрозділи, в яких здійснено аналіз театрознавчих, педагогічних, мистецтвознавчих, культурологічних і філософсько-естетичних праць з досліджуваної теми, виявлено стан наукової розробки проблеми, визначено основні методи дослідження інтеркультурності акторського тренінгу в сучасному театральному мистецтві.

*У підрозділі 1.1 «Інтеркультурність акторського тренінгу як об'єкт дослідження»* розкрито стан вивчення акторського тренінгу як інтеркультурного явища в театральному мистецтві кінця XX – перших десятиліть XXI століть, а також значення праць провідних діячів театрального мистецтва XX століття (С. Адлер, М. Сен-Дені, К. Станіславського, Леся Курбаса, М. Чехова, В. Мейєрхольда, П. Брука, Т. Сузукі, Є. Гротовського, Е. Барби та ін.) для дослідження інтеркультурності акторського тренінгу.

Зростання уваги теоретиків і практиків театру до акторського тренінгу безпосередньо пов'язане з посиленням новаторських тенденцій в театральному мистецтві. Так, українські дослідники (Т. Бойко, В. Богатирьов, С. Гордєєв, Н. Давіташвілі, М. Юдов В. Павловський, Н. Корнієнко, В. Тищук, Ю. Старостін, Н. Шаралапова та ін.) конкретизують методи виховання актора, які обґрунтував реформатор українського театру Лесь Курбас та інші театральні режисери XX століття. Концепції акторського тренінгу, поширені у практиці зарубіжного театру, розглянуто у працях А. Карпенко, А. Коленко, І. Іващенко, В. Стрельчук, О. Хлистун та ін. Водночас акторські тренінги, засновані на традиціях східного театру і ментальних практик, ще не набули належного наукового дослідження в українському мистецтвознавстві.

*У підрозділі 1.2 «Методи дослідження інтеркультурності акторського тренінгу і понятійно-категоріальний апарат»* зазначено, що українські дослідники розглядають інтеркультурність переважно як феномен сучасного соціокультурного простору, ґрунтуючись на методологічних засадах філософії культури, зокрема й культурології. Натомість інтеркультурність акторського тренінгу, як складне й багатогранне явище в сучасному театральному мистецтві, потребує міждисциплінарного характеру його дослідження. У дисертації застосовано мистецтвознавчий, культурологічний та інтеркультурний підходи, що спираються на загальнонаукові методи пізнання. Вдаючись до них, можливо розглядати східні й західні культурні практики в їх динамічній взаємодії, зокрема в межах акторського тренінгу, а також інтеграцію впливів різних культур як поєднання елементів духовних і тілесних практик. Відповідно, в інтеркультурній взаємодії поєднуються національні й інокультурні парадигми, відбувається взаємопроникнення різних театрально-педагогічних ідей, новітніх тенденцій в сучасній національній театральній культурі.

Технології акторського тренінгу вважають найбільш ефективними формами навчання завдяки їхній максимальній спрямованості на розвиток активної творчої особистості. Вони сприяють формуванню духовного світу особистості, її особливого світогляду, а головне – акторської майстерності. Запропоновано визначення поняття інтеркультурності акторського тренінгу як процесу, що сприяє культурній трансформації будь-яких елементів будь-яких іноземних культур для розширення психофізичних можливостей актора, розробки методів і методик акторського тренінгу (за Фішер-Ліхте). Протягом другої половини XX століття провідні діячі європейського театру (Є. Гротовський, П. Брук, А. Мнушкіна та ін.) зверталися до східних методик акторської майстерності і виконавської техніки. Завдяки їх новаторській творчості феномен інтеркультуризації театру та інтеркультурності в акторській практиці з екзотичного явища перетворився на методично обґрунтовані тренінги, які потребують наукового дослідження і впровадження у практику режисерів і педагогів з акторської майстерності.

**Розділ 2 «Інтеркультурні засади акторського тренінгу: історична ретроспектива»** містить три підрозділи, в яких акторський тренінг розглянуто як унікальний синтез західних і східних тілесних і ментальних практик, виявлено особливості їх інтерпретації в європейських акторських тренінгах, а також вплив західного театру на розвиток східного акторського тренінгу.

*У підрозділі 2.1 «Акторський тренінг як інтеркультурний синтез театральних, тілесних і ментальних практик»* розглянуто, як провідні західні теоретики і театральні режисери (С. МакКеєм, С. Адлер та ін.) інтерпретують елементи традиційних східних театральних практик і давніх східних філософських систем.

У театральному мистецтві кінця XIX – початку XX століть поєднувалися різні естетичні напрями, методи і стилі. Прагнучи нових перспектив розвитку театру, провідні режисери XX століття звертались до традиційних засад сценічного мистецтва, релігійно-філософських вчень, духовних, ментальних і

фізичних практик країн Східної, Південно-Східної та Південної Азії. Перебуваючи на перетині різних галузей (музики та пісні, аналізу рухів, публічних виступів, естетики, теології та метафізики, філософії, науки, тілесних практик, анатомії та фізіології, психології, фізики та педагогіки), театр постає у відкритій творчій перспективі.

Давня східна філософія охоплює не лише теорії, що пояснюють Всесвіт і людину, а й витончену практику вдосконалення людської природи. Сутнісна особливість східних релігійно-філософських систем полягає в тому, що в центрі уваги постає людина в її цілісному розвитку. Головним механізмом впливу на несвідоме є зміна стану свідомості, а ментальні практики надають можливість здійснювати психотехнічну підготовку в кілька етапів, кожен з яких передбачає оволодіння новими змінами стану свідомості – стану натхнення. Різноманітні елементи традиційних західних і східних культурних практик привертали увагу театральних режисерів XX століття для розробки новаторських методик і методів виховання актора.

*У підрозділі 2.2 «Інтерпретації традиційних східних практик в європейських акторських тренінгах»* досліджено особливості інтерпретацій різних традиційних практик східного театру відповідно до психотехніки актора, які здійснювали А. Арто, Ж. Лекок, Є. Гротовський та ін.

Театральні режисери XX століття, розробляючи новаторські методики і методи виховання актора, головну увагу зосереджували на різноманітних елементах традиційних західних і східних культурних практик. Вони звертаються до східного світогляду, оскільки його неординарність, особливе розуміння природи свідомості та її функціонування надають можливість створювати тренінги для вирішення прикладних завдань в розвитку акторської майстерності. Звернення до локальних театральних культур сприяло відкриттю універсальних законів сценічної умовності, нових акторських методів самопізнання і розкриття творчого потенціалу.

Дослідження А. Арто, зокрема його інтерпретація балійського театру, його концепція східного театру, суттєво вплинули не лише на формування естетики театру Арто, а й на використання азійських театрів в західному авангардному сценічному мистецтві його часу. Постановки балійських танцюристів, які мали ритуальну структуру, підкорили уяву А. Арто.

Особливу роль в інтерпретації східних практик підготовки актора відіграв Ж. Лекок, який, вважаючи себе послідовником А. Арто, популяризував східний театр, наголошуючи на тому, як важливо запозичувати його досвід, особливо щодо своєрідності сценічного руху і здатності тіла актора виражати емоції. Крім того, він досліджував принципи і закони східної театральної системи.

Не менш важливу роль в розвитку театрального мистецтва відіграло звернення відомого польського режисера Є. Гротовського до східних психотехнік. Результатом його багаторічних експериментів став метод «акторський тренінг» – перший в історії професійної підготовки актора європейського театру, створений шляхом поєднання екзерсисів різних театральних шкіл. Основні творчі експериментування Є. Гротовського

грунтувались на різних виконавських техніках, зокрема й на біомеханіці В. Мейєрхольда, вправах китайських акторів, органіці рухів африканців, індійському танці, подвійній грі акторів комедії дель арте тощо.

*У підрозділі 2.3 «Вплив західного театру на розвиток східного акторського тренінгу (на прикладі технік підготовки актора в Кореї, Китаї та Японії)»* охарактеризовано особливості інтеркультурного полілогу в східному театральному мистецтві. Інтеркультуралізм акторських тренінгів – поняття, значно ширше за методики сходу-заходу, він охоплює і європейський, американський досвід підготовки актора і результати взаємообміну між ними. Східна театральна культура, зокрема театр країн Східної та Південно-Східної Азії, спирається на первинні, синкретичні форми мистецтва. Основу техніки східного виконавського мистецтва становлять канон, спеціальний процес навчання. Аналізуючи особливості інтеркультурної взаємодії між східним і західним театром загалом та акторським тренінгом зокрема, звернено увагу на гру китайського актора Мей Ланьфана, виконавця ролей жіночого амплуа «дань» в Пекінській опері. Його гра, акторські рухи й міміка значною мірою вплинули на методику акторського тренінгу В. Мейєрхольда.

У корейському театрі використовуються європейські акторські тренінги й системи вже майже протягом століття. Зокрема, в Кореї нова драма і театр європейського зразка набули поширення в першій третині XX століття, а свого розквіту досягли у 80-ті роки. Останнім часом більшість корейських вистав витримані в дусі реалізму, тобто корейські режисери дотримуються переважно системи К. Станіславського, яка з'явилася в країні через японські переклади з англійської мови.

Західні театральні системи значно менше вплинули на традиційний японський театр, ніж традиційні театри Японії (Но, Кабукі, Дзерурі та Каге сібай) на європейські й американські акторські тренінги. Це зумовлено докорінною відмінністю між цими культурами, яка полягає в тому, що східні театральні практики спрямовані не на розвиток, а переважно на збереження національних традицій. Сформоване протягом XX століття японське театральне мистецтво європейського типу (театр сімпа, сінгекі й сінкокугекі) має значний вплив на сучасний інтеркультурний театр, адже японські актори і режисери поєднують театр, традиційне мистецтво Японії і досвід виховання актора в театрах Но й Кабукі.

**Розділ 3 «Специфіка акторського тренінгу в контексті сучасного інтеркультурного театру»** містить три підрозділи, в яких розглянуто нові методи, моделі і програми підготовки сучасного актора, виявлено специфіку акторського тренінгу в сучасному інтеркультурному театрі, охарактеризовано механізми переміщення в інтеркультурному акторському тренінгу, проаналізовано інтеркультурність акторського тренінгу в сучасному українському театрі.

*У підрозділі 3.1 «Сучасні інтеркультурні методи підготовки актора: тіло та голос в закодованих засобах виразності»* досліджено найбільш поширені програми акторського навчання, засновані на методології

інтеркультурної освіти: «Suzuki Method of Actor Training» та «Frank Suzuki Performance Aesthetics».

Танець в акторському мистецтві – це основний виражальний засіб виховання пластичності актора, він відіграє важливу роль в сучасних акторських тренінгах. Особливу увагу в контексті інтеркультурності привертає японський авангардний танець буто, художні особливості якого відображають нове розуміння тілесної сутності людини, відоме як метод Грега Хікса. Ф. Зарілли обґрунтував унікальний акторський тренінг навчання акторів психофізичним процесам з використанням азійських бойових мистецтв і йоги. Привертають увагу й сучасні інтеркультурні акторські тренінги, спрямовані на розвиток голосу. А. Лессак, С. Беррі, К. Лінклейтер, П. Роденбург та К. Фіцморіс – це провідні майстри з голосової роботи актора, які розробили нові принципи і практики підготовки актора, втілені у програмах закладів вищої мистецької освіти світу. Крім того, вони формують сучасну інтеркультурну педагогіку голосу, популяризуючи її під час проведення семінарів та майстер-класів.

На сучасному етапі інтеркультурні методи підготовки актора надають можливість залучати традиційні азійські театральні форми, поєднуючи їх із західними техніками навчання акторів й театральними тренінгами XX століття, розробленими на їхній основі. Мета цих програм – підготувати професійних акторів, здатних працювати в різних сучасних театральних жанрах і формах. У театральній практиці відомо багато методів навчання актора – від традиційних до новаторських, та, незважаючи на концептуальні відмінності між ними і методики їх викладання, всі вони розглядають людське тіло й людський голос як культурно закодовані засоби виразності.

*У підрозділі 3.2 «Інтеркультурний полілог акторського тренінгу у світовому театрі кінця XX – перших десятиліть XXI століть»* розкрито інтеркультурний підхід до акторського тренінгу, що надає можливість врахувати впливи різних культур, зокрема виявити в ньому елементи різних духовних і тілесних практик.

Переважна більшість теорій інтеркультуралізму в театрі спираються на рецепції постановок П. Брука, А. Мнушкіної, Е. Барби та інших провідних театральних режисерів XX століття або сучасних постановок сінгапурського режисера «Singaporean TheatreWorks» Онг Ке Сена. Водночас, недостатньо уваги надається питанням обміну і способів взаємодії між людьми, театральних технік, втілених практик, концепцій/дискурсів.

Інтеркультурний полілог в сучасному акторському тренінгу постає як взаємопроникнення елементів індивідуальних, історичних, національних, територіальних, релігійних культур. У західних і східних методиках підготовки актора враховуються особливості їх взаємодії, теоретичний і педагогічний досвід їх розробника, досягнення західної і східної цивілізацій, вимоги театрального мистецтв в певний історичний час.

У результаті інтеркультурного полілогу різних методів і методик розвитку акторської майстерності сформувався унікальний підхід до тренінгу

як найважливішої умови творчого процесу у відповідності з цінностями іншої культури. Методика сучасного акторського тренінгу містить такі інтеркультурні складові, як традиції психологічного театру, багатство ігрового, метафоричність східного і лаконізм японського театрів.

*У підрозділі 3.3 «Застосування світових акторських тренінгів в українській театральній педагогіці»* розглянуто перспективи впровадження сучасних акторських тренінгів у закладах вищої мистецької освіти України. В українських театральних школах підготовка драматичних акторів здійснюється здебільшого за системою К. Станіславського, спираючись на традиції вітчизняного театру і здобутки національної театральної педагогіки. Проте протягом останніх десятиліть викладачі акторської майстерності все частіше звертаються не лише до здобутків європейського і американського театрів, а й до східних акторських практик. Відбувається інтегрування акторських тренінгів відомих зарубіжних театральних діячів XX століття в освітній процес або здійснюється розробка на їх основі нових методик підготовки актора. Процеси глобалізації в сучасному світі вплинули й на розвиток сучасного театрального мистецтва, посилили міжкультурний обмін, активізувавши й тенденції до поширення інтеркультурного театру, зокрема у сфері підготовки актора. У багатьох країнах світу інтеркультурні акторські тренінги, що набули популярності протягом останніх десятиліть і включені до навчальних програм провідних професійних закладів театральної освіти, становлять адекватну реакцію на світові трансформаційні процеси.

У наш час набуло актуальності питання про зміцнення тренінгової бази підготовки акторів. Це зумовлено тим, що в закладах вищої освіти відбулася зміна поколінь театральних педагогів, активізувались безпосередні контакти з діячами зарубіжного театру, а головне – розвиток нового театру потребує й нового актора. Протягом останніх десятиліть у драматичному театрі відчутно змінилися сценічна лексика, виражальні засоби, сценічна умовність, зросла динамічність пластичної і музично-ритмічної партитури вистави. Водночас, застосування інтеркультурних акторських тренінгів чи окремих театральних технік, фізичних або духовних практик у навчальний процес державних вищих мистецьких навчальних закладів поза межами навчальної програми зазвичай викликає негативний ефект, зумовлений зіткненням різних методик кількох шкіл. В цьому випадку більш доцільно викладати інтеркультурні тренінги або акторські технік традиційних театрів світу як окремі спецкурси («Сучасний інтеркультурний акторський тренінг», «Техніка навчання актора традиційного китайського театру» тощо). Сучасним українським театральним педагогам варто розробляти авторські інтеркультурні акторські тренінги, коректно поєднуючи певні техніки традиційних національних театрів, тілесних і духовних практик з концепціями і тренінгами вітчизняної театральної школи.

Розглядаючи шляхи впровадження інтеркультурного тренінгу в українській театральній школі, слід наголосити на необхідності запроваджувати навчальні програми підготовки актора для приватних театральних студій, використовувати у навчальному процесі мережу Інтернет, майстер-класи

провідних тренерів і режисерів, які проводяться під час театральних фестивалів, конференцій з питань розвитку театрального мистецтва XXI століття; впроваджувати у навчальний процес державних закладів вищої мистецької освіти інтеркультурні акторські тренінги чи окремі театральні техніки, фізичні і духовні практики, які не передбачені навчальною програмою. Найбільш перспективним для розвитку української театральної школи стане новий інтеркультурний акторський тренінг, в якому набудуть органічного поєднання техніки українського національного театру з елементами західних і східних тренінгів.

## ВИСНОВКИ

Дослідивши інтеркультурні засади акторського тренінгу як поєднання театральних, тілесних і ментальних практик, розкривши специфіку інтерпретації традиційних східних практик в європейських акторських тренінгах, а також перспективи їх впровадження в українській театральній педагогіці, можна сформулювати такі висновки:

1. Акторський тренінг – це головний засіб виховання особистості митця, його всебічного розвитку, формування духовного світу, світогляду, та головне – розвитку акторських здібностей. Інтеркультурні засади акторського тренінгу – це складові акторського тренінгу (традиційні театральні техніки підготовки актора, тілесні та ментальні практики), синтез теоретичного й педагогічного досвіду педагога, досягнень західного і східного театрального мистецтва. Інтеркультурний синтез театральних, тілесних і ментальних практик в методиках підготовки актора провідних театральних режисерів XX століття грунтується: на традиціях європейського класичного театру (комедія дель арте, іспанський театр, єлизаветинський театр), зокрема тренінг «імпровізація в масці» М. Сен-Дені; на західних і східних ментальних практиках (наприклад, звернення Леся Курбаса до антропософії П. Штайна, П. Брука – до антропологічних вчень XX століття, до адаптованих елементів йоги); на традиційних театральних техніках, поширених у країнах Східної, Південно-Східної, Південної Азії та Африки.

2. Сутність інтерпретації східних практик в європейських акторських тренінгах полягала в тому, що театральні режисерами прагнули повернути представникам західних цивілізацій, втрачену ними здатність уявляти нове, піднесене життя. А. Арто, завдяки інтерпретації балійського театру і східного театру загалом, сформував естетику «чистого театру», театральної мови як «видимої і пластичної матеріалізації слів». У китайській традиції його зацікавило ставлення до актора як до посередника між глядачем і певними вищими силами. Ж. Лекок популяризував східний театр, переймаючи з його досвіду закони сценічного руху, здатність тіла актора виражати емоції. Режисери XX століття зверталися до масок східного театру Но й Кабукі для ігрового моделювання образу в масці. Особливого поширення набув тренінг «Імпровізація в масці» французького режисера М. Сен-Дені, поширений у

світовій театральній педагогіці. До східних методик психотехніки звернувся й Є. Гротовський, склавши «Акторський тренінг» на основі вправ китайських акторів, органіки рухів африканців, індійського танцю, елементів різних духовних практик – тантра-йоги, шаманізму, ритуальних дійств народів світу тощо. П. Брук, автор концепції порожнього простору, взяв за її основу принципи японського театру Ногаку і традиційних театрів Сходу.

3. Інтеркультурний полілог в театральному мистецтві, як взаємовідображення образів й атрибутів Східної й Західної культур актуалізувався на межі XIX–XX століть. Модернізація театрального мистецтва відбувалася завдяки взаємодії європейського традиційного театру (комедія дель арте, іспанський театр, єлизаветинський театр) і театрів Східної (Китай, Японія), Південно-Східної (Таїланд, Лаос, Індонезія, Сінгапур), Південної Азії (Індія) та Африки. Поряд з інтегруванням в європейські й американські системи підготовки актора східних практик відбувався зворотній процес. Зокрема, китайський традиційний театр сицюй (xiqu) на початку XX століття зазнав впливу ідей західного театру. Цян Сюаньтун перспективи китайського театру пов'язував із західним стилем, а Д. Чен наполягав на впровадженні в ньому західних методів (реалістична мова, декорації тощо), принципів психологізму, реалістичності, режисерської побудову вистави, й систему виховання техніки актора К. Станіславського. Акторський тренінг в сучасному театрі Китаю – це адаптований тренінг східноєвропейської театральної школи. У Кореї розквіт нового театру припав на 1980-ті роки. Він також розвивався під впливом системи К. Станіславського. Японський театр європейського типу сформувався у XX столітті, в ньому органічно поєднані національне мистецтво, традиційне виховання актора на основі філософії, естетики, дихальної гімнастики дзен-буддизму і провідні практики європейського театру.

4. У театральній практиці поширено багато методів навчання актора – від традиційних класичних до сучасних, новаторських, однак в кожному з них людське тіло і людський голос є культурно закодованими засобами вираження. Культура театрального вираження становить сутність будь-якого акторського тренінгу як такого. Однією з найбільш популярних методик на сучасному етапі вважають «Suzuki Method of Actor Training», яку створив Тадаші Сузукі. Японський режисер прагне повернути актору здатність до самовираження, актуалізуючи всі можливості і сили людського тіла завдяки фізично складним рухам, які впливають на техніку голосоведіння, посилюють виразність мінімалістичних жестів, максимально розвивають зосередженість. У другій половини XX століття американський режисер Е. Богарт, спираючись на метод інтенсивного фізичного навчання актора Т. Сузукі, запропонував свій інтеркультурний акторський тренінг «Погляд», залучивши постмодерністські ідеї американського хореографа М. Оверлі. Своєрідним аналогом «Suzuki Method of Actor Training» Т. Сузукі є метод «Frank Suzuki Performance Aesthetics» австралійських режисерів Д. Ноббса й Д. Керрола, які додали й західні кінестетичні практики, танець контемпорарі. Основним виражальним засобом виховання пластичності актора є танець, а в сучасних акторських

тренінгах – японський авангардний танець буто, що виражає новаторське розуміння тілесної сутності людини. Унікальний акторський тренінг психофізичних дій процесам з використанням азіатських бойових мистецтв та йоги склав Ф. Заріллі, зосередивши увагу на диханні актора, його емоційних контактах, певних положеннях тіла. Набули поширення сучасні інтеркультурні акторські тренінги з розвитку голосу, їх розробили А. Лессак, С. Беррі, К. Лінклейтер, П. Роденбург і К. Фіцморіс. Цей голосовий тренінг застосовує й Т. Маккалістер-Віел, залучаючи елементи тайцзіцюань, катхакалі, каларіпаятту, хатха-йоги і традиційне корейське вокальне мистецтво пансорі.

5. На початку XXI століття акторські тренінги постають як мультигібридні феномени, в яких поєднуються театральні тілесні техніки з різних практик, зокрема медитативні й бойові мистецтва, танці, акробатика, циркові і спортивні елементи. Така гібридизація торкається вправ і прийомів, а не середовища, в якому відбувається їх засвоєння й передання. Технологічні інновації в акторських тренінгах XXI століття пов'язані з формуванням міського космополітичного контексту, багатокультурного середовища, в якому поєднані традиційні методики й тренінги, новітня західна педагогіка і східна філософія, різні інституціональні моделі, цифрові технології й соціальні медіа. У сучасних акторських тренінгах відображаються глобальні, мульти-, інтра- й інтеркультурні реалії, і це становить норму, а не виняток. Інтеркультурний підхід до акторського тренінгу передбачає інтеграцію впливів різних культур чи елементів різних філософій, духовних і тілесних практик. Інтеркультурний полілог акторського тренінгу розглядаємо як взаємопроникнення індивідуальних, історичних, національних, регіональних, релігійних культур, а також теоретичного й педагогічного досвіду його розробника з досягненнями західної і східної цивілізацій. Інтеркультурність акторського тренінгу на початку XXI століття формується завдяки розумінню того, що професійна культура актора можлива лише в контакті з іншими культурами, а не ізольовано від них.

6. В українських закладах вищої мистецької освіти підготовка акторів драматичного театру здійснюється переважно за системою К. Станіславського. Водночас, останніми роками серед педагогів нового покоління зростає зацікавлення європейськими й американськими акторськими тренінгами. Для вітчизняної театральної школи важливо розвивати тренінгову базу, розширювати творчі контакти із зарубіжними театрами, використовувати сучасні методики підготовки актора. Це передбачає підготовку нових навчальних програм, зокрема для приватних театральних студій, використання можливостей всесвітньої мережі Інтернет (акторські тренінги і техніки, їх відеозаписи), перегляд майстер-класів, які проводять провідні режисери під час театральних фестивалів, конференцій з питань театрального мистецтва XXI століття, викладання інтеркультурних акторських тренінгів або окремих театральних технік, фізичних і духовних практик додатково до нормативів навчального плану. Перспективним є впровадження онлайн-освіти актора, адаптування традиційних акторських тренінгів у цифровому контексті. Застосування філософії і методики тайцзіцюань («спокійний дух», «розслаблене тіло»)

надасть можливість актору удосконалювати пластику тіла, увиразнювати рухи, позбавлятись надмірного м'язового і психологічного напруження. Важливо включати в акторський тренінг методів східних єдиноборств, для зміцнення духовних і фізичних сил актора і виховання миттєвої реакції на непередбачувані події.

Впроваджувати інтеркультурний акторський тренінг у навчальний процес в закладах вищої мистецької освіти в Україні доцільно у вигляді спецкурсу і окремого практичного курсу.

Перспективи подальшого дослідження інтеркультурності акторського тренінгу в сучасному театральному мистецтві пов'язані з розробкою теоретичних і практичних аспектів застосування інтеркультурних акторських практик у процесі режисерської творчості й у професійній підготовці актора.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

### Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

*Статті у наукових фахових виданнях України*

1. Штефюк В. Д. Вплив викладача на розвиток творчої активності студентів. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого*. 2018. Вип. 22. С. 157–161.

2. Штефюк В. Д. Акторський тренінг в контексті дистанційної освіти. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2021. № 2. С. 334–339.

3. Штефюк В. Д. Акторський тренінг Майкла Сен-Дені : імпровізація в масці. *Мистецтвознавчі записки. Серія «Сценічне мистецтво»*. 2021. Випуск 39. С. 267–274.

4. Штефюк В. Д. Акторський тренінг Стелли Адлер : гра як форма соціальної взаємодії. *Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство»*. 2021. Вип. (44). С. 135–141.

5. Штефюк В. Д. Специфіка інтерпретації традиційних східних практик в європейських акторських тренінгах. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2021. № 3. С. 273–277.

*Статті в наукових фахових виданнях, включених до міжнародних науково-метричних баз даних*

6. Shtefyuk V. D. Intercultural polylogist of modern acting training. *Intellectual Archive*. 2021. Vol. 10. No. 4. P. 69–76. (WORLDCAT, Crossref, Google Scholar, Arxiv).

**Опубліковані праці апробаційного характеру**

7. Штефюк В. Д. Особливості педагогічної культури викладача вищого навчального закладу. *Економіка і культура України в світових глобалізаційнії процесах : позиціонування і реалії* : матеріали III Міжн. наук-практ. конф. (м. Київ, 21–22 березн. 2018 р.). Київ : КНУКіМ, 2018. С. 236–238.

8. Штефюк В. Д. Культура викладача як складова навчально-виховного процесу вищої школи. *Сценічне мистецтво у світовому культурному просторі XXI століття* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів і магістрантів (м. Київ, 19 квіт. 2019 р.). Київ : КНУКіМ, 2019. С. 168–172.

9. Штефюк В. Д. Імпровізація як феномен розкриття акторської психотехніки у студента. *Сценічне мистецтво : творчі надбання та інноваційні процеси* : матеріали II Всеукр. наук. конф. науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів та магістрантів (м. Київ, 23 квітня 2020 р.). Київ : КНУКіМ, 2020. С. 227–230.

10. Штефюк В. Д. Розвиток творчого потенціалу студента в контексті професійної майстерності викладача. *Сценічне мистецтво : домінуючі проблеми художньо-творчих процесів* : матеріали Всеукр. наук. конф. науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів та магістрантів (м. Київ, 22 квіт. 2021 р.). Київ : КНУКіМ, 2021. С. 29–34.

11. Штефюк В. Д. Шляхи впровадження інтеркультурного акторського тренінгу в сучасну вітчизняну театральну школу. *Культура і мистецтво : сучасний науковий вимір* : матеріали IV міжнар. наук. конф. молодих вчених, аспірантів та магістрів (м. Київ, 4–5 лист. 2021 р.). Київ : НАКККіМ, 2021. С. 107–109.

## АНОТАЦІЯ

Штефюк В. Д. **Інтеркультурність акторського тренінгу в сучасному театральному мистецтві.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 «Теорія та історія культури». – Київський національний університет культури і мистецтв, Міністерство освіти і науки України. Київ, 2022.

Дисертацію присвячено дослідженню інтеркультурності акторського тренінгу в сучасному театральному мистецтві як інтеркультурного синтезу театральних тілесних і ментальних практик. У роботі виявлено специфіку інтерпретації традиційних східних практик в європейських акторських тренінгах, розкрито вплив західного театру на розвиток східного акторського тренінгу, охарактеризовано сучасні інтеркультурні методи підготовки актора, розглянуто інтеркультурний полілог акторського тренінгу у світовому театрі кінця XX – перших десятиліть XXI століть, визначено перспективи впровадження сучасних методик акторського тренінгу у вищих мистецьких навчальних закладах освіти в Україні. У дисертації вперше в українському

мистецтвознавстві досліджено інтеркультурні джерела і шляхи збагачення акторського тренінгу у взаємозв'язку акторського мистецтва і наук про людину, тілесних і духовних практик, нові методи, моделі та програми підготовки сучасного актора, виявлено їх відмінності від традиційних моделей західної та української театральної школи.

***Ключові слова:*** інтеркультурність, акторський тренінг, театральне мистецтво, глобалізація, актор, режисер, театр, західна філософія, східний театр, психофізика, тілесні та ментальні практики.

## SUMMARY

Shtefyuk V.D. **Interculturality of acting training in modern theatrical art.** – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Thesis for a candidate degree of art in specialty 26.00.01 "Theory and history of culture". – Kyiv National University of Culture and Arts, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2022.

The dissertation is dedicated to the study of the interculturality of actor training in modern theater art, its historical dynamics in the theater art of the 20th century and interaction with intercultural methods of actor training are revealed, the analysis of intercultural sources of enrichment of actor training is carried out, the relationship between acting art and human sciences, physical and spiritual, is revealed practitioners, the prospects for the implementation of the world's leading methods and methods in the Ukrainian systems of actor education were revealed. It is emphasized that intercultural actor training combines elements of various traditional cultures, Western and Eastern theatrical, physical and spiritual practices, theatrical methods aimed at actor training.

The methodology of the dissertation study of the interculturality of actor training is based on the application of interdisciplinary, art history, cultural and intercultural approaches, conceptual, cognitive and systemic types of analysis. The thesis formulates the basic concepts of the research topic. Thanks to the processing of theoretical and historical sources, the definition of acting training was formulated as a set of exercises aimed at forming the skills and abilities of the elements of acting, as a process of acquiring and recombining skills that takes place in an intercultural environment.Based on the theories of leading philosophers and psychologists, the concept of intercultural actor training as a specific method of training an actor through an organic combination of traditional national techniques of actor education, various Eastern physical and spiritual practices has been updated and supplemented.

On the basis of the analysis of theoretical works, the definition of the concept of "interculturality of actor training" as a process that contributes to the cultural transformation of any elements of any foreign cultures in the process of researching ways of expanding the actor's psychophysical capabilities, developing methods and techniques of actor training (according to Fischer-Lichte) is substantiated. .

The role of the phenomenon of interculturalism in the modern preparation of an actor as a moderator of the formation of a complete personality of an artist of the

Eurasian theater is revealed, it is in particular about the appeal of leading figures of theater schools (Les Kurbas, J. Lecoq etc.) to foreign cultural theatrical traditions in the process of actor training, as well as to bodily and mental practices.

Considered how domestic and European theater directors of the 20th century resorted to borrowing and interpreting traditional elements of actor training from the countries of East, Southeast, and Central Asia. Analyzed the most common methods of actor training, features of adapting exercises from hatha yoga, raja yoga in pedagogical practice famous theater directors. It has been proven that the interculturalism of actor trainings of the 20th century spread not only from the East to the West, the reverse process also took place - European and American systems and methods of actor training were also adopted by representatives of Eastern theatrical practices. In particular, it is shown that for the Chinese theater school, the main method of educating an actor is the method of K. Stanislavsky, and training is considered its most important component. Western acting training and systems were actively used in the Korean theater, in particular biomechanical development of the role (according to Meyerhold) as a supplement to the psychoanalysis of the life of the image (according to Stanislavsky). The influence of Western theater systems on traditional Japanese theater is much smaller than the influence that the main traditional theaters of Japan - Noh, Kabuki, Zeruri and Kage shibai - had on European and American actor training, which is due to the desire to preserve the traditions of the national Japanese theater as much as possible.

Based on the analysis of modern intercultural methods of actor training, the conclusion was formulated that actor training is by its nature an intercultural phenomenon, as it covers a significant number of elements from various fields of human activity, different cultures, and all modern intercultural actor trainings include the human body and human voice in the system of cultural encoded means of expression.

It was revealed that the problem of interculturalization in theater art in general and the actor's training process in particular is being actualized in Ukraine. The prospects of interculturalization of modern acting trainings in Ukrainian theater culture are outlined.It is emphasized the need to introduce intercultural acting training into the educational process of actor training by updating training programs for private theater studios, as well as widely use the Internet (viewing acting trainings and techniques that are held online in social networks, their videos), learn the experience disseminated with the help of master classes demonstrated by leading trainers and directors during theater festivals or conferences, etc. In addition, it is advisable to popularize intercultural trainings and acting techniques of traditional theaters of the world in higher art educational institutions as special courses ("Modern intercultural acting training", "Traditional Chinese theater actor training techniques", etc.), to develop original author's intercultural acting trainings, resorting to the correct combination techniques of traditional national theaters, physical and spiritual practices with the traditions of the national theater school.

***Keywords:*** interculturality, acting training, theatrical art, globalization, actor, director, theater, western philosophy, eastern theater, psychophysics, physical and mental practices.

Підписано до друку 16.12.2022 р. Формат 60х90 1/16.
Друк цифр. Облік.-вид. арк. 0,79. Наклад 100. Зам. 324.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 11. Тел. 044 501-50-66.

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи ДК № 3953 від 12.01.2011.*